

The Impact of Political and Economic Crises on Migration Patterns in the Middle East: A Vector Autoregression Analysis

Masuod Homayounifar ¹, Kimia Khoshsima Shahraki ² Sajjad Namvar ³ Sepehr Maghsoudi⁴

1. Associate Professor in Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (corresponding author) Email: homayounifar@um.ac.ir
2. Master's Student in Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: kimia.khoshsima.79@gmail.com
3. PhD Student in Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: sajjad.namvar.73@gmail.com
4. Master of Science in Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: sepehr.maghsodi@gmail.com

Abstract

Migration has become a critical global phenomenon, with more than 281 million international migrants recorded in 2023, driven by complex push–pull factors including political instability, economic hardship, and conflict. The Middle East has experienced particularly intense emigration flows, often described as a “migrant tsunami,” resulting in substantial losses of human capital amid heightened geopolitical competition. This study focuses on Iran, Syria, Jordan, and Lebanon—countries facing distinct yet interconnected political and economic crises. Political risks, such as governance instability, conflict, and sanctions, alongside economic risks including inflation, unemployment, and fiscal imbalances, are examined as key drivers of migration. Using a dynamic empirical framework, the study explores the interrelationships among migration, economic performance, and political and economic risks. The analysis reveals strong bidirectional linkages, highlighting migration as both a consequence of and a contributing factor to macroeconomic and political instability. The findings underscore the central role of economic risk in shaping migration dynamics and emphasize the need for integrated policy responses to manage migration pressures and promote regional stability.

Article information

Review History:

Received: apr.8, 2025

Revised: apr. 22, 2025

Accepted: jun. 2, 2025

Published online: apr. 18, 2026

Keywords:

Economic Risk

Migration

Political Risk

Vector.Autoregression

Method

JEL Classification:

J15, G32, F51, C32, E52.

Corresponding Author:

homayounifar@um.ac.ir

Economic Research and Perspectives

Original Research Article/ Vol.26, No.2, 2026, pp:281 - 311

Purpose/Aims:

The primary aim of this study is to examine the impact of political and economic crises on migration patterns in selected Middle Eastern countries. Specifically, the research investigates how political risks—including instability, governance weaknesses, and sanctions—as well as economic risks such as inflation, unemployment, and fiscal imbalances influence migration flows. By focusing on Iran, Syria, Jordan, and Lebanon over the period 2000–2020, the study seeks to identify the dynamic interactions among migration, economic growth, and risk factors. An additional objective is to assess whether migration itself feeds back into macroeconomic performance and political stability. Through this approach, the study aims to provide evidence-based insights that can inform policy interventions designed to address the root causes of migration in crisis-prone regions.

Methodology & Framework:

The study employs annual panel data covering the period 2000–2020, sourced from the World Bank, the PRS Group, and Our World in Data. A Panel Vector Autoregression (PVAR) model is applied using STATA to capture the dynamic and endogenous relationships among migration, gross domestic product (GDP), political risk, and economic risk. Political risk is proxied by governance and corruption indicators, while economic risk is measured using inflation and fiscal balance variables. The PVAR framework allows for both temporal dynamics and cross-country heterogeneity. Impulse response functions are used to trace the effects of shocks to political and economic risks on migration, while variance decomposition is employed to quantify the relative contribution of each variable to fluctuations in migration.

Findings:

The descriptive statistics indicate relatively stable levels of political risk and moderate fluctuations in economic risk across the sample countries. Migration and GDP exhibit substantial variability over time. Granger causality tests confirm the existence of bidirectional relationships between migration and both political and economic risks, suggesting mutual reinforcement effects. Impulse response analysis shows that shocks to economic risk lead to persistent increases in migration, whereas the impact of political risk shocks diminishes after several periods. GDP growth initially stimulates migration but stabilizes in the medium term. Variance decomposition results reveal that economic risk accounts for the largest share of migration variability, ranging from 46% to 77%, highlighting its dominant role in shaping migration dynamics.

Discussion:

The results demonstrate strong interdependence among migration, economic conditions, and political stability in the Middle East. Migration emerges not only as a response to economic and political crises but also as a factor influencing macroeconomic performance and stability. Persistent economic instability and conflict amplify migration pressures, while improvements in GDP provide only temporary relief. The findings suggest that neglecting economic risk factors may undermine efforts to manage migration flows. Moreover, the feedback effects of migration on employment, investment, and fiscal conditions underscore the complexity of migration dynamics in crisis-affected economies.

Conclusion & Implications:

The study concludes that economic risk is the most significant driver of migration in the selected Middle Eastern countries, while political instability further exacerbates migration pressures. Effective migration management requires policies that simultaneously address economic vulnerabilities, such as unemployment and inflation, and enhance political stability and governance. Integrated policy frameworks that balance humanitarian considerations with macroeconomic resilience are essential. By addressing the interconnected nature of migration, economic performance, and political risk, policymakers can foster sustainable growth, attract investment, and promote social and economic stability in conflict-prone regions.

تأثیر بحران‌های سیاسی و اقتصادی بر الگوهای مهاجرت در خاورمیانه: تحلیل به روش خودرگرسیون برداری

مسعود همایونی فر^۱،^{id} کیمیا خوش‌سیما شهرکی^۲، سجاد نامور^۳، سپهر مقصدی^۴

۱. دانشیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)
homayounifar@um.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
kimia.khoshsima.79@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
sajjad.namvar.73@gmail.com

۴. کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
Sepehr.maghsodi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>تاریخچه داوری: دریافت: ۱۴۰۴/۱/۱۹ بازنگری: ۱۴۰۴/۲/۲ پذیرش: ۱۴۰۴/۳/۱۲ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۱/۲۹</p>	<p>در این مطالعه، تأثیر بحران‌های سیاسی و اقتصادی بر الگوهای مهاجرت در خاورمیانه با تمرکز بر چهار کشور ایران، سوریه، اردن و لبنان در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ با استفاده از رویکرد تحلیلی - مقایسه‌ای با روش خودرگرسیون برداری بررسی می‌شود. در این تحقیق، نشان داده شده است که عوامل دافعه مانند جنگ، بی‌ثباتی سیاسی، بیکاری و فقر در کشورهای مبدأ و عوامل جاذبه نظیر فرصت‌های اقتصادی و امنیت در کشورهای مقصد، نقش کلیدی در شکل‌گیری موج‌های مهاجرت دارد. در تحلیل اقتصادسنجی، شاخص‌های اقتصادی مانند تولید ناخالص داخلی سرانه، تعداد مهاجران و شاخص‌های ریسک سیاسی و ریسک اقتصادی به‌کار گرفته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ریسک‌های سیاسی و اقتصادی، نه‌تنها بر روند مهاجرت تأثیرگذارند، بلکه پیامدهای گسترده‌ای برای کشورهای مبدأ و مقصد به‌همراه دارند. آزمون‌های علیت گرنجر نیز رابطه دوطرفه بین بحران‌های اقتصادی و سیاسی و نرخ مهاجرت را تأیید می‌کند.</p>
<p>کلمات کلیدی: مهاجرت ریسک اقتصادی ریسک سیاسی روش خودرگرسیون برداری</p>	<p>طبقه‌بندی JEL: J15, G32, F51, C32, E52</p>
<p>نویسنده مسئول: homayounifar@um.ac.ir</p>	

۱. مقدمه

مهاجرت به‌عنوان یکی از پدیده‌های مهم جهانی، نقش بسزایی در شکل‌گیری تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سراسر جهان ایفا می‌کند. بر اساس آمارهای مرکز تجزیه‌وتحلیل داده‌های مهاجرت جهانی^۱، تعداد مهاجران بین‌المللی در سراسر جهان، افرادی که در کشوری غیر از کشور محل تولد خود زندگی می‌کنند، در سال ۲۰۲۳ به بیش از ۲۸۱ میلیون نفر رسیده است که این رقم حدود ۳/۶ درصد از جمعیت جهانی را تشکیل می‌دهد. ۴۸ درصد از مهاجران بین‌المللی، زنان مهاجر بوده و تقریباً از هر چهار مهاجر بین‌المللی، سه نفر بین ۲۰ تا ۶۴ سال سن دارند، در حالی که ۴۱ میلیون مهاجر بین‌المللی زیر ۲۰ سال سن دارند. عواملی همچون فرصت‌های اقتصادی، تغییرات اقلیمی، جنگ‌ها و درگیری‌های داخلی و همچنین بهبود شرایط زندگی در کشورهای مقصد، از دلایل اصلی مهاجرت به شمار می‌آیند.

به‌طور کلی، مهاجرت را می‌توان مجموعه‌ای از فرایندها با ابعاد مختلف برشمرد که به عبور از مرزهای سیاسی کشور به‌صورت فردی، خانوادگی و گروهی اشاره دارد، به‌طوری‌که نهایتاً به اقامت آنها در موقعیت جدید جغرافیایی منجر شود. در خصوص عوامل تعیین‌کننده مهاجرت، تقسیم‌بندی کلی وجود دارد که عوامل را به دودسته دافعه و جاذبه تقسیم می‌کند. عوامل دافعه، موجب خروج افراد از کشورهای در حال توسعه و عوامل جاذبه، سبب جذب افراد در کشورهای توسعه‌یافته می‌شود. نظریه لی^۲ (عوامل دافعه و جاذبه)، یکی از نظریه‌های مطرح در تحقیقات موجود و قابل‌دسترس بوده است. بر اساس این دیدگاه، در صورتی که برآیند عوامل برانگیزنده و بازدارنده مثبت باشد، میل به مهاجرت در فرد ایجاد می‌شود و چنانچه عوامل شخصی نتواند این تمایل را از بین ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تأثیر بازدارنده‌ای اعمال نکند، مهاجرت عینیت پیدا کرده، فرد حرکت خود را از مبدأ به مقصد آغاز می‌کند. از دیدگاه لی، هیچگاه نمی‌توان مجموعه دقیق عواملی که فرد را مجبور به مهاجرت یا از آن منع می‌کند، مشخص کرد اما می‌توان آنهایی را که از اهمیت بیشتری برخوردارند و یا به لحاظ کمی قابل‌اندازه‌گیری هستند را مورد شناسایی و توجه ویژه قرارداد، زیرا مهاجرت، یک امر گزینشی است.

در سال‌های اخیر، منطقه خاورمیانه با بحران‌های شدیدی مواجه بوده که حاصل رقابت‌های ژئوپلیتیکی و تقابل هویتی و ایدئولوژیکی قدرت‌های منطقه‌ای، مداخلات و وزن‌کشی قدرت‌های بزرگ و رشد تروریسم و بنیادگرایی رادیکال می‌باشد. برآیند چنین شرایطی، وقوع جنگ‌ها و منازعات مختلف بود که تا به امروز ادامه یافته و منجر به آواره شدن میلیون‌ها نفر و مهاجرت عده کثیری به اروپا شده است.

1. International Organization for Migration (IOM)

2. Lee, Everett S.

در همین راستا، تمامی مهاجرت‌های بین‌المللی را می‌توان بر اساس انگیزه‌های که در ورای مهاجرت وجود دارد، به دو دسته تقسیم کرد: مهاجرت غیراختیاری یا اجباری که جابه‌جایی پناهندگان هم خوانده می‌شود؛ مهاجرت اختیاری یا آزادانه که به آن مهاجرت اقتصادی هم می‌گویند. مهاجرت‌های غیراختیاری یا اجباری اساساً اشاره به جریان‌های پناهندگی دارد که در چهارچوب آن، به دلایل بلایای طبیعی، جنگ‌های داخلی و تعقیب و آزار قومی، افراد ناگزیر می‌شوند از وطن خود بگریزند؛ درحالی‌که مهاجرت‌های اختیاری متأثر از خواست و اراده آزادانه افراد جهت تغییر دائمی محل سکونت و زندگی خود می‌باشد (فراتر از مهاجرت اقتصادی، ۲۰۲۲).

در گذشته، اکثر مطالعات بر روی نقش و تأثیر مهاجرت بر روی سرمایه فیزیکی و عواملی چون بازتولید درآمد، سرمایه انسانی، نیروی کار و مهارت‌هایی که ذخیره ملی محسوب می‌شدند، صورت می‌گرفت، اما از دهه ۱۹۶۰ به بعد، با وسیع شدن مقیاس مهاجرت و افزایش در تنوع و گوناگونی الگوهای آن، افزایش در تعداد مؤسسات جهانی و تعداد کشورهایی که درگیر پیامدهای بین‌المللی شده‌اند، مفهوم مهاجرت بسیار پیچیده شده است و دیگر دیدگاه‌های اقتصادی به‌تنهایی نمی‌توانستند برای درک و تحلیل آن کافی باشند (گربنیک و همکاران، ۲۰۲۱).

در این میان، منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خاص و چالش‌های متعدد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای در مطالعات مهاجرت برخوردار است. این منطقه در سال‌های اخیر، شاهد بحران‌های شدیدی بوده که حاصل رقابت‌های ژئوپلیتیکی، تقابل هویتی و ایدئولوژیکی قدرت‌های منطقه‌ای، مداخلات قدرت‌های بزرگ و رشد تروریسم و بنیادگرایی رادیکال می‌باشد. برآیند چنین شرایطی، وقوع جنگ‌ها و منازعات مختلف بوده که منجر به آواره‌شدن میلیون‌ها نفر و مهاجرت گسترده به اروپا و سایر نقاط جهان شده است.

هدف اصلی این مطالعه، بررسی تأثیر ریسک‌های سیاسی و اقتصادی بر میزان مهاجرت در کشور های منتخب خاورمیانه است. ریسک سیاسی^۳ شامل عواملی چون بی‌ثباتی سیاسی، تنش‌های داخلی و منطقه‌ای، و فشارهای بین‌المللی است، در حالی که ریسک اقتصادی^۴ به مواردی همچون تورم، بیکاری، و محدودیت‌های اقتصادی اشاره دارد.

این پژوهش، با بهره‌گیری از داده‌های آماری و تحلیل‌های کیفی، به دنبال ارائه تصویری جامع از وضعیت مهاجرت در این کشورها و عوامل مؤثر بر آن است. بنابراین، همان‌طور که بیان شد، یکی از عوامل مهاجرت در این منطقه، ریسک‌های سیاسی و اقتصادی است که به‌طور گسترده تأیید شده است، اما به‌طور ناهمبسته، و عمدتاً فقط به‌صورت ضمنی، نظریه‌پردازی و تحلیل می‌شود و از تمایز بین

-
1. Beyond Economic Migration (2022)
 2. Grebeniyk et al. (2021)
 3. Political risk
 4. Economic risk

ریسک و عدم قطعیت شروع می‌شود. ریسک و عدم قطعیت در بیشتر جنبه‌های زندگی روزمره، از موارد پیش‌پافتاده تا عمیقاً جدی، مشاهده می‌شوند.

ریسک‌های سیاسی و اقتصادی به‌عنوان محرک‌های اصلی مهاجرت در کشورهای منطقه منا به‌ویژه در دهه‌های اخیر، برجسته شده‌اند. بحران‌های سیاسی مانند جنگ‌ها، تغییرات حکومتی و بی‌ثباتی‌های ناشی از منازعات داخلی، شرایطی ایجاد کرده‌اند که در آن، مهاجرت به‌عنوان تنها گزینه منطقی برای افرادی که در جستجوی امنیت و ثبات هستند، تبدیل شده است. همچنین، ادغام اجتماعی و فرهنگی مهاجران در جوامع میزبان مسئله‌ای پیچیده است که ممکن است به تغییرات اجتماعی و گاه تنش‌های فرهنگی منجر شود. به‌طور کلی، این مهاجرت‌ها، هم تهدیدها و هم فرصت‌هایی را برای هر دو سوی مبدأ و مقصد به همراه دارند که بسته به سیاست‌های مهاجرتی و برنامه‌های حمایتی، می‌توانند به نتایج مختلفی منجر شوند.

در این مطالعه، تمرکز بر روی چهار کشور منتخب از منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، "ایران، سوریه، اردن و لبنان" به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه این کشورها و چالش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی آن‌ها در دهه‌های اخیر، ضرورت دارد. این کشورها نه‌تنها به دلیل بحران‌های متعدد داخلی و منطقه‌ای با پیامدهای گسترده مهاجرت مواجه هستند، بلکه از لحاظ تاریخی، فرهنگ و ساختار اقتصادی نیز از ویژگی‌های مشترک و درعین‌حال خاصی برخوردارند که بررسی آن‌ها در زمینه مهاجرت می‌تواند بینش‌های جدید و راهکارهای مؤثری برای سیاست‌گذاران و محققان فراهم آورد. این چهار کشور، نمونه‌های بارزی از وضعیت‌های مختلف ریسک سیاسی و اقتصادی هستند که نه‌تنها در سطح منطقه‌ای بلکه در سطح جهانی تأثیرگذارند. در ادامه، به بررسی خلاصه وضعیت هر یک از این کشورها در زمینه مهاجرت پرداخته می‌شود.

در منطقه خاورمیانه، کشورهایی مانند ایران، سوریه، اردن و لبنان، با پدیده مهاجرت در ابعاد گسترده مواجه هستند که هر کدام دلایل خاص خود را دارند. در ایران، ترکیبی از فشارهای بین‌المللی و بحران‌های داخلی سیاسی و اقتصادی، نارضایتی‌های اجتماعی را تشدید کرده و انگیزه‌های قوی برای مهاجرت فراهم آورده است (خضر و اودوته، ۲۰۲۴).

اردن به‌عنوان کشوری با منابع محدود، هم مهاجرپذیر و هم مهاجرفرست بوده و شرایط اقتصادی، روابط منطقه‌ای و فشار مهاجران ورودی به‌ویژه از سوریه و عراق، این کشور را با چالش‌هایی در زمینه آموزش، بهداشت و اشتغال مواجه ساخته است (تیلدوم و کاکیش و همکاران، ۲۰۲۴).

اگرچه مهاجرت اردنی‌ها به کشورهای عربی، اغلب موقتی است، اما مهاجرت به غرب، دائمی‌تر و دربردارنده افراد تحصیل‌کرده است. ورود پناهندگان بر اقتصاد کشور، تأثیر دوگانه داشته و در کنار فشار بر منابع، موجب ادغام کاری و تقویت برخی نهادهای اقتصادی نیز شده است.

1. Khedr & Odote (2024)

2. Tyldum & Kakish et al. (2024)

از این‌رو، در این مقاله، تلاش می‌شود که اثر شاخص نهادی ریسک سیاسی، زیر شاخص‌های آن و همچنین ریسک اقتصادی بر مهاجرت در کشورهای منتخب حوزه خاورمیانه مورد بررسی قرار گیرد. از جمله دلایل انتخاب این حوزه به‌عنوان نمونه، به جهت موقعیت خاص و بروز ناآرامی‌های متعدد این منطقه در سال‌های اخیر بوده است که از جهتی، بر مناسبات جهانی اثرگذار بوده و از سوی دیگر، اقتصاد داخلی آن‌ها را متأثر کرده است. همچنین از آنجا که کشورهای این حوزه در طبقه‌بندی‌ها جزء کشورهای در حال توسعه قرار می‌گیرند، لذا میزان مهاجرت، می‌تواند در طی فرایند توسعه، اثرات مثبتی بر آنها بر جای گذارد؛ لذا موضوع ریسک سیاسی و اقتصادی در افزایش و کاهش مهاجرت در این حوزه، از اهمیت بالایی برخوردار است.

بخش‌بندی مقاله در ادامه به‌قرار زیر است: در بخش دوم، به بررسی پیشینه پژوهش پرداخته شده است و در بخش سوم، مدل مورد آزمون و متغیرهای مورد استفاده در برآورد معرفی شده‌اند. بخش چهارم، به برآورد مدل‌ها و تفسیر نتایج اختصاص داده شده و در بخش آخر، نتیجه‌گیری و رهیافت‌های حاصل از مطالعه ارائه شده است.

۱. پیشینه پژوهش

مهاجرت یکی از پدیده‌های اجتماعی پیچیده و چندوجهی است که از دیرباز توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. مطالعات متعددی، به بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت پرداخته‌اند، از جمله عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی. در هر کدام از این پژوهش‌ها، سعی در تحلیل شرایط مختلف در کشورهای مبدأ و مقصد بوده تا دلایل و انگیزه‌های مهاجرت، بهتر درک شود:

عوامل اقتصادی

مطالعات مختلف داخلی، نشان داده‌اند که عوامل اقتصادی، نقش مهمی در تصمیم‌گیری برای مهاجرت دارند.

علمی و یساقی (۱۴۰۳)، با تمرکز بر مهاجرت زنان ایرانی، نشان داده‌اند که شاخص فلاکت، تأثیر مستقیم و کنترل فساد، تأثیر معکوس بر مهاجرت دارد؛ همچنین نرخ پایین مشارکت زنان در ایران، می‌تواند عامل مهاجرت باشد.

امانی و همکاران (۱۴۰۲)، معتقدند بحران‌های اقتصادی جهانی تمایل به مهاجرت را افزایش می‌دهند.

رضایی و صادقی (۱۴۰۰)، نیز رابطه مستقیم میان بیکاری و درآمد با تمایل به مهاجرت را تأیید کرده‌اند.

در مطالعات خارجی نیز بررسی‌های زیادی در خصوص عوامل اقتصادی مؤثر بر مهاجرت و پیامدهای آن انجام شده است.

به‌طور مثال، پن و سان (۲۰۲۴)۱، به بررسی تأثیر عوامل اقتصادی و جمعیتی بر مهاجرت پرداخته‌اند، که در آن، تأثیر تولید ناخالص داخلی سرانه، اندازه جمعیت و عوامل جمعیتی بر جریان‌های مهاجرتی در آسیا مورد توجه قرار گرفته شده است. لاکر (۲۰۲۳)۲، نیز باتکیه بر ادبیات جامعه‌پذیری سیاسی، استدلال می‌کند که رشد اقتصادی، باعث افزایش پایدار نگرش‌های ضد‌مهاجرتی می‌شود. مطالعه پول (۲۰۲۲)۳، نیز بر متغیرهایی چون شرایط کاری و امنیت مالی تمرکز کرده و از مهاجرت به‌عنوان راهبردی برای مدیریت ریسک‌های اقتصادی و اجتماعی بحث می‌کند. کایران (۲۰۲۲)۴، به بررسی این موضوع می‌پردازد که رابطه قوی بین سیاست‌های مخرب بازار کار و قرار گرفتن در معرض خطر بیکاری و مهاجرت وجود دارد.

عوامل سیاسی

عوامل سیاسی، نقش مهمی در مهاجرت مردم از کشورشان ایفا می‌کنند. بی‌ثباتی سیاسی، مانند جنگ‌ها، درگیری‌ها و فساد دولتی، اغلب مردم را وادار به جستجوی امنیت و ثبات در مکان‌های دیگر می‌کند. علاوه بر این، رژیم‌های سرکوبگر و فقدان آزادی‌های سیاسی، می‌تواند افراد را به ترک وطن‌شان وادار کند تا شرایط زندگی بهتر و آزادی‌های شخصی بیشتری را تجربه کنند. عوامل محیطی در برخی کشورها، به‌گونه‌ای است که در آن، مردم احساس می‌کنند مجبور به مهاجرت به مناطق با حکومت‌های باثبات‌تر و دموکراتیک‌تر هستند.

در ادامه، به بررسی ادبیات پژوهشی موجود در جهت عوامل سیاسی و محیطی مؤثر بر مهاجرت افراد می‌پردازیم:

رومینا و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله "بازتاب‌های سیاسی مهاجرت‌های بین‌المللی از خاورمیانه به اروپا"، با استفاده از داده‌های ملی، به تحلیل روابط متغیرهای سیاسی مانند نارضایتی عمومی و افزایش مهاجرت پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند که افزایش نارضایتی عمومی به‌طور مستقیم با افزایش مهاجرت مرتبط است.

به همین ترتیب، جوپک (۲۰۲۴)۵، در مقاله خود، به تحلیل سیاست‌های مهاجرتی و تأثیر آن‌ها بر جریان‌های مهاجرت پرداخته و تأثیر این سیاست‌ها به‌علاوه ترکیب تنوع و شایسته‌سالاری بر مهاجرت نیروی کار را از زوایای مختلف بررسی می‌کند. وی همچنین در مقاله‌ای دیگر (جوپک، ۲۰۲۴)۶، ملی‌گرایی نئولیبرال و تأثیر آن بر سیاست‌های مهاجرتی را بررسی می‌کند. متغیرهای

1. Pan & Sun (2024)
2. Laaker (2023)
3. Poole (2022)
4. Kayran (2022)
5. Joppke, A. (2024)
6. Joppke, B. (2024)

مستقل مورد بررسی در این مقاله، شامل ملی‌گرایی نئولیبرال، سیاست‌های اجتماعی، سیاست‌های شهروندی و سیاست‌های مهاجرتی است.

هادج ابدو (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای، به تحلیل عوامل کشتی و فشاری مهاجرت پرداخته است. عوامل کشتی شامل شرایط جذاب و امکانات بهتر در کشورهای مقصد مانند فرصت‌های شغلی، کیفیت بالای زندگی و آزادی‌های بیشتر می‌باشند. از سوی دیگر، عوامل فشاری به شرایط نامطلوب در کشورهای مبدأ مانند بیکاری، فقر، بی‌ثباتی سیاسی و تهدیدات امنیتی اشاره دارند که موجب می‌شود، مردم ناچار به ترک کشور خود شوند.

عوامل اجتماعی - فرهنگی

مهاجرت یک پدیده پیچیده اجتماعی نیز محسوب می‌شود که تحت تأثیر عوامل متعدد قرار دارد. عوامل اجتماعی و فرهنگی، نقش بسزایی در تصمیم‌گیری افراد برای مهاجرت ایفا می‌کنند. این عوامل شامل ارزش‌ها، هنجارهای اجتماعی، ساختار خانواده، سیستم آموزشی، و فرصت‌های فرهنگی و اجتماعی موجود در جامعه مقصد است.

در مطالعات داخلی، مفتخری و همکاران (۱۴۰۰)، در مطالعه‌ای، به بررسی اثرات رفاه اجتماعی بر فرار مغزها پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که رفاه اجتماعی، ثبات سیاسی و سلامت عمومی، باعث کاهش فرار مغزها از کشورهای مبدأ می‌شود.

همچنین پرویزی و پرویزی (۱۳۹۴)، تأثیرات فرهنگی و هویتی بر مهاجرت را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این مطالعه، رابطه بین هویت قومی و مهاجرت مورد توجه قرار داده شده است. یافته‌های مطالعه آنان، حاکی است که هویت قومی قوی‌تر، می‌تواند مانع از مهاجرت باشد، در حالی که هویت قومی ضعیف‌تر، به تمایل به مهاجرت کمک می‌کند.

نقش رسانه‌ها، تبلیغات و شبکه‌های اجتماعی در مهاجرت

در کنار عوامل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، نقش رسانه‌ها، تبلیغات و شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی به انگیزه‌های مهاجرتی در سال‌های اخیر، توجه فزاینده‌ای به خود جلب کرده است. این پلتفرم‌ها نه تنها اطلاعات مربوط به فرصت‌های اقتصادی و کیفیت زندگی در کشورهای مقصد را در اختیار مهاجران بالقوه قرار می‌دهند، بلکه به‌طور مستقیم، بر ادراکات و تصمیمات آنان نیز اثرگذارند. در مطالعات داخلی، از نظر حسینی و همکاران (۱۳۹۹)، با استفاده از تحلیل محتوای رسانه‌های اجتماعی بیان شده است که رسانه‌های اجتماعی به‌عنوان عامل اثرگذار در تأثیرات فرهنگی بر رفتارها و خواسته‌های افراد جامعه، می‌توانند اطلاعات و ارتباطات را تسهیل کرده و در نهایت، بر تصمیم‌گیری‌های مهاجرت تأثیر بگذارند.

رسانه‌ها، به‌ویژه آن دسته که به زبان‌های بومی فعالیت می‌کنند، نقش مهمی در انتشار اطلاعات درباره شرایط اقتصادی و اجتماعی کشورهای مقصد ایفا می‌کنند و در نتیجه، بر نگرش‌ها و

تصمیم‌گیری مهاجران بالقوه تأثیرگذارند. ارائه تصاویر مثبت از زندگی در خارج از کشور از سوی رسانه‌ها، می‌تواند روایت‌های آرزومندانه‌ای ایجاد کند که تمایل به مهاجرت را در میان گروه‌های مختلف اجتماعی افزایش می‌دهد (اسمتس و همکاران، ۲۰۲۴).

شبکه‌های اجتماعی، چه در شکل سنتی و چه در قالب دیجیتال، فرایند مهاجرت را از طریق تسهیل ارتباطات میان مهاجران و جامعه مبدأ تسریع می‌کنند. این شبکه‌ها با ارائه حمایت‌های عاطفی، اطلاعات عملی درباره فرایندهای مهاجرت و همچنین دسترسی به تجارب واقعی مهاجران، آگاهی و آمادگی مهاجران بالقوه را افزایش می‌دهند (دکر و انگبرسن، ۲۰۱۴). افزون بر این، شبکه‌های اجتماعی، امکان حفظ ارتباط مستمر با خانواده و دوستان در کشور مبدأ را فراهم می‌کنند و به این ترتیب، پیوندهای اجتماعی در جریان مهاجرت، کمتر تضعیف می‌شود.

کمپین‌های تبلیغاتی هدفمند که به برجسته‌سازی فرصت‌های اقتصادی در کشورهای مقصد می‌پردازند، می‌توانند ادراکات عمومی درباره مزایای مهاجرت را به‌طور معناداری تغییر دهند و افراد بیشتری را به مهاجرت ترغیب کنند (کوندوا، ۲۰۲۳). با این حال، باید توجه داشت که رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در کنار تسهیل مهاجرت، ممکن است انتظارات غیرواقعی از زندگی در کشورهای مقصد ایجاد کنند که در نهایت، به ناامیدی و چالش‌های روانی در میان مهاجران بیانجامد. این پویایی دوگانه نقش رسانه‌ها، بیانگر پیچیدگی تأثیر آن‌ها بر الگوهای مهاجرتی معاصر است.

عوامل زیست محیطی

عوامل زیست محیطی تأثیرگذار بر مهاجرت، به‌عنوان یکی از موضوعات مهم در مطالعات اجتماعی و اقتصادی شناخته می‌شوند. مهاجرت محیط‌زیستی به جابه‌جایی افرادی اطلاق می‌شود که به دلیل شرایط نامساعد محیطی، از جمله تغییرات اقلیمی، کمبود منابع آب، و فقدان امنیت غذایی، مجبور به ترک محل زندگی خود می‌شوند. این نوع مهاجرت به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، که با چالش‌های جدی زیست محیطی مواجه هستند، بیشتر مشاهده می‌شود. نتایج مطالعات متعددی نشان داده‌اند که حوادث محیطی، چه به صورت ناگهانی مانند سیل و چه به صورت تدریجی مانند خشکسالی، می‌توانند بر تصمیم‌گیری‌های مهاجرتی افراد تأثیر بگذارند. به‌عنوان مثال، در پنج کشور در حال توسعه، مشاهده شده است که درک افراد از تغییرات محیطی طولانی مدت، مانند خشکسالی، احتمال مهاجرت داخلی را کاهش می‌دهد، در حالی که حوادث ناگهانی مانند سیل، حرکت افراد را افزایش می‌دهد (کوبی و همکاران، ۲۰۱۶).

1. Smets et al. (2020)
2. Dekker & Engbersen (2014)
3. Conduah (2023)
4. Koubi et al. (2016)

در سطح بین‌المللی، کیفیت هوا نیز به‌عنوان یک عامل کلیدی در مهاجرت شناخته شده است. به‌طور کلی، کشورهایی که دارای آلودگی کمتری هستند، مهاجران بیشتری را جذب می‌کنند، در حالی که آلودگی بیشتر، به معنای کاهش تعداد مهاجران است (وانگ و همکاران، ۲۰۲۰). این یافته‌ها نشان می‌دهند که بهبود شرایط محیطی، می‌تواند عاملی برای جذب مهاجران باشد.

جانتن و همکاران (۱۳۹۴)، با تحلیل داده‌های مرتبط با تغییرات اقلیمی و مهاجرت، نشان دادند که فجایع طبیعی، به شکل معناداری موجب افزایش مهاجرت می‌شوند.

هان و همکاران (۲۰۲۴)، نیز با بررسی ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فناوری، به این نتیجه رسیدند که تغییرات اقلیمی اگرچه اثر مستقیم بر مهاجرت ندارد، اما از طریق فشار بر محیط زندگی و عوامل واسطه‌ای، بر آن تأثیرگذار است.

در مجموع، تأثیر عوامل محیطی بر مهاجرت، به‌شدت وابسته به زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی-سیاسی است و درک دقیق این پدیده، نیازمند رویکردهای جامع‌تر است. بررسی‌های پیشین، بر نقش مستقل عوامل اقتصادی مانند بیکاری و تفاوت درآمد، و عوامل سیاسی نظیر جنگ و بی‌ثباتی تأکید کرده‌اند، اما کمتر به تعامل میان آن‌ها پرداخته‌اند.

در منطقه خاورمیانه، جنگ، فشار اقتصادی و بی‌ثباتی، از عوامل کلیدی مهاجرت هستند، با این حال، پژوهش‌ها هنوز تحلیل جامعی از اثر ترکیبی ریسک‌های اقتصادی و سیاسی ارائه نکرده‌اند. این خلأ پژوهشی، فرصتی برای بررسی عمیق‌تر تأثیر این ریسک‌ها فراهم می‌کند.

در مطالعه حاضر نیز تلاش شده است تا ارتباط میان ریسک‌های اقتصادی (مانند تورم، بیکاری و رکود) و سیاسی (نظیر بی‌ثباتی و فساد) با مهاجرت در کشورهای منتخب خاورمیانه را تحلیل کرده و درک دقیق‌تری از این رابطه ارائه دهد.

۳. مدل و روش تحقیق

۳-۱. معرفی مدل و داده‌ها

داده‌های آماری استفاده شده در این پژوهش، مربوط به چهار کشور ایران، سوریه، اردن و لبنان است که در شکل (۲) نمایش داده شده و طی دوره زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ به صورت سالانه از منابع معتبر نظیر بانک جهانی، PRS Group و پایگاه Our World in Data گردآوری شده است. انتخاب این چهار کشور، نه تنها بر مبنای موقعیت ژئوپلیتیکی حساس آن‌ها، بلکه با توجه به چند معیار کلیدی صورت گرفته است: شدت بحران‌های سیاسی و اقتصادی، نرخ بالای مهاجرت بین‌المللی، سابقه تاریخی مهاجرت اجباری و اقتصادی، و تأثیرگذاری آن‌ها بر جریان‌های منطقه‌ای و جهانی مهاجرت.

کشور سوریه با بحران جنگ داخلی که منجر به آوارگی بیش از ۴۰ درصد جمعیت آن شد، نمونه‌ای بارز از مهاجرت اجباری گسترده در سطح جهانی به‌شمار می‌آید. لبنان و اردن به دلیل همجواری با سوریه، با موج عظیم پناهندگان مواجه شده‌اند و لبنان بالاترین سرانه پذیرش پناهندگان در جهان را دارا است. این کشورها، علاوه بر تنوع انواع مهاجرت (اقتصادی، اجباری و پناهندگی)، از لحاظ تجربه تاریخی پذیرش پناهندگان فلسطینی و عراقی نیز اهمیت ویژه‌ای دارند (دورای، ۲۰۱۸). همچنین، سیاست‌های مهاجرتی محدودکننده این کشورها که غالباً فاقد چهارچوب‌های رسمی پناهندگی هستند، چالش‌های ادغام اجتماعی را تشدید کرده است (دورای و آمر، ۲۰۲۳). نسبت بالای پناهندگان در ساختار جمعیتی نزدیک به یک سوم در لبنان و حدود ۱۰ درصد در اردن، موجب فشارهای مضاعف اقتصادی و اجتماعی بر آن‌ها شده است.

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی کشورهای مورد مطالعه

Shape 1: Geographical Location of the Countries Studied

مأخذ: یافته‌های پژوهش

1. Dorai (2018)
2. Dorai, Amer (2023)

انتخاب کشورهای ایران، سوریه، لبنان و اردن در این مطالعه، بر اساس ترکیبی از معیارهای ژئوپلیتیکی، اقتصادی، جمعیتی و دسترسی به داده‌های معتبر صورت گرفته است. این کشورها در سال‌های اخیر، با چالش‌های اقتصادی و سیاسی قابل توجه و موج‌های متنوع مهاجرتی از جمله مهاجرت اجباری، اقتصادی و نخبگانی مواجه بوده‌اند و به‌نوعی، الگوهای مختلف مهاجرت را نمایندگی می‌کنند. انتخاب این کشورها به دلیل ویژگی‌های یاد شده، امکان تحلیل جنبه‌های گوناگون مهاجرت در منطقه خاورمیانه را فراهم می‌آورد. گرچه این چهار کشور نمی‌توانند به‌طور کامل نماینده تمام منطقه باشند، اما به دلیل تنوع در انواع مهاجرت، شدت بحران‌ها، و ویژگی‌های فرهنگی و اقتصادی مشابه با بسیاری از کشورهای خاورمیانه، می‌توانند نمونه‌های مناسبی برای مطالعه الگوهای اصلی مهاجرت در این منطقه تلقی شوند. با این حال، تعمیم نتایج به کل منطقه نیازمند مطالعات مکمل و گسترده‌تر در آینده است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و برآورد مدل از پانل خودرگرسیون برداری^۱ و نرم‌افزار *STATA* استفاده شده است. مدل انتخابی ما در این پژوهش، به‌صورت روابط زیر تنظیم شده است:

مدل ۱:

$$GDP = f(RISK, PRISK, IMM)$$

شاخص تولید ناخالص داخلی^۲ (*GDP*) که از داده‌های بانک جهانی استخراج می‌شود، یکی از مهم‌ترین معیارها برای سنجش عملکرد اقتصادی یک کشور به شمار می‌رود. این شاخص به‌طور گسترده، در تحلیل روند رشد اقتصادی و ارزیابی سلامت کلی اقتصاد مورد استفاده قرار می‌گیرد. متغیر ریسک اقتصادی (*RISK*) شامل ارزیابی عواملی همچون رشد تولید ناخالص داخلی سرانه، نرخ تورم، تراز بودجه‌ای دولت نسبت به *GDP* و وضعیت حساب جاری است. این متغیر، با بهره‌گیری از داده‌های راهنمای ریسک کشوری^۳ (*ICRG*)، به تحلیل پایداری اقتصادی و شناسایی ریسک‌های ناشی از بی‌ثباتی اقتصادی کمک می‌کند. ریسک سیاسی (*PRISK*) نیز از داده‌های *ICRG* برگرفته شده و عواملی مانند ثبات دولت، کنترل فساد، روابط بین‌المللی، و تأثیر نهادهای سیاسی بر اقتصاد را دربر می‌گیرد. این شاخص برای ارزیابی سطح ریسک‌های مرتبط با عدم قطعیت‌های سیاسی و تأثیر آن‌ها بر فضای اقتصادی کشور به‌کار می‌رود.

در نهایت، شاخص مهاجرت (*IMM*)، میزان جابه‌جایی جمعیت را منعکس می‌کند که داده‌های مربوط به آن، از وبسایت *Our World in Data*^۴ استخراج شده و می‌توانند در تحلیل اثرات مهاجرت بر اقتصاد، سیاست، و توسعه اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند.

1. Panel Vector Autoregression (Panel VAR)
2. Gross Domestic Product (GDP)
3. International Country Risk Guide: <https://www.icrg.org/>
4. <https://ourworldindata.org/>

در شاخص‌های ریسک ارائه شده توسط (*ICRG*)، امتیاز پایین‌تر به معنای کاهش ریسک و محیطی پایدارتر و امن‌تر است، درحالی‌که امتیاز بالاتر، نشان‌دهنده ریسک بالاتر است. برای مثال، شاخص ریسک سیاسی شامل عواملی همچون ثبات دولت و سطح کنترل فساد است؛ امتیاز پایین‌تر در این شاخص‌ها، بیانگر سطح بالاتر امنیت و اعتماد در محیط سیاسی کشور است. به همین ترتیب، امتیازات پایین‌تر در شاخص‌های ریسک اقتصادی و تورم، نشان‌دهنده کنترل بهتر بر سیاست‌های اقتصادی و ثبات بیشتر در قیمت‌ها و اقتصاد کلی کشور است. این امتیازات به تحلیل‌گران و محققان اقتصادی کمک می‌کند تا پایداری نسبی کشورهای مختلف را مقایسه کنند.

جدول ۱: توضیح متغیرها

Table 1: Explanation of Variables

نام متغیر	نماد متغیر	تعریف متغیر	منبع دریافت داده‌ها
شاخص تولید ناخالص داخلی	LNGDP	لگاریتم طبیعی تولید ناخالص داخلی	داده‌های بانک جهانی (WDI)
ریسک اقتصادی	LNRIISK	لگاریتم طبیعی ریسک اقتصادی	داده‌های راهنمای ریسک کشوری (ICRG)
ریسک سیاسی	LNPRISK	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	داده‌های راهنمای ریسک کشوری (ICRG)
شاخص مهاجرت	LNIMM	لگاریتم طبیعی مهاجرت	سایت داده‌های جهانی (Our World in Data)

۲-۳. روش تحقیق

در مطالعه حاضر، از روش‌شناسی الگوهای خود توضیح برداری پانل (*PVAR*) استفاده شده است؛ روشی که ترکیبی از رویکرد الگوهای خود توضیح برداری و داده‌های ترکیبی است. در این روش، تمام متغیرهای الگو، با رویکرد داده‌های ترکیبی، درونزا خواهند بود. این موضوع به ما اجازه می‌دهد تا ناهمگنی انفرادی نادیده شده نیز مورد بررسی قرار گیرد.

مدل خودرگرسیون برداری پانلی (*PVAR*) به دلیل قابلیت آن در درونزا در نظر گرفتن تمامی متغیرها انتخاب شده است که این ویژگی، امکان بررسی روابط و بازخوردهای پویای بین متغیرهای اقتصادی و عوامل دیگر را در این مطالعه فراهم می‌کند. این مدل انعطاف‌پذیری بالایی برای تحلیل تغییرات، هم در بُعد زمان و هم، در بُعد مقطع ارائه می‌دهد که آن را به گزینه‌ای مناسب برای بررسی تعاملات میان تولید ناخالص داخلی، ریسک سیاسی، ریسک اقتصادی، باز بودن تجاری و ریسک تورم تبدیل کرده و همچنین این مدل، توانایی در نظر گرفتن رابطه علی معکوس میان این متغیرها را نیز دارا است.

در ادامه، عناصر اصلی رویکرد $PVAR$ که در این مطالعه به کار گرفته شده است، ارائه می‌شود. این رویکرد مبتنی بر روش‌های کنوا و چیکرلی^۱ (۲۰۱۳) و دیپپ و همکاران^۲ (۲۰۱۶) است. در این مدل، N واحد وجود دارد که در این مطالعه، چهار کشور (ایران، سوریه، اردن و لبنان) را شامل می‌شود. برای هر واحد، چندین متغیر درونزا با p وقفه زمانی و نمونه‌ای از T دوره زمانی در نظر گرفته شده است. در این تحقیق، داده‌ها متوازن هستند و از برآوردگر تلفیقی استفاده شده که به تعدیل تمامی فرض‌های کلیدی مدل $PVAR$ کمک می‌کند. ویژگی پانلی باقی‌مانده، این است که داده‌ها از منابع متفاوتی گردآوری شده‌اند. براین اساس، مدل $PVAR$ به شکل زیر قابل تنظیم است:

$$Y_{it} = C_i + A_1 Y_{i,t-1} + A_2 Y_{i,t-2} + \dots + A_p Y_{i,t-p} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$Y_{it} = \begin{bmatrix} Y_{1it} \\ Y_{2it} \\ \dots \\ Y_{kit} \end{bmatrix}, C_{it} = \begin{bmatrix} C_{1i} \\ C_{2i} \\ \dots \\ C_{ki} \end{bmatrix}, \varepsilon_{it} = \begin{bmatrix} \varepsilon_{1it} \\ \varepsilon_{2it} \\ \dots \\ \varepsilon_{kit} \end{bmatrix}, A_p = \begin{bmatrix} A_{11}^p & \dots & A_{1k}^p \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ A_{k1}^p & \dots & A_{kk}^p \end{bmatrix} \quad (2)$$

در اینجا Y_{it} بردار متغیر وابسته از k متغیر قابل مشاهده است. C_{it} نمایانگر بردار اثرات ثابت فردی است، و ε_{it} به‌عنوان بردار خطاهای مدل در نظر گرفته می‌شود. A_p ماتریس ضرایب مدل برای تأخیر p ام که نشان‌دهنده تأثیر متغیرهای k بر یکدیگر است.

در مدل $PVAR$ ، مقدار فعلی هر متغیر وابسته به مقادیر تأخیر شده خود و سایر متغیرها در واحد و زمان‌های گذشته است و این امکان را می‌دهد که روابط علیت و تأثیرات متقابل بین متغیرها در طول زمان و بین واحدهای مختلف بررسی شود.

به زبان ساده‌تر، مدل $PVAR$ ابزاری قدرتمند برای تحلیل دینامیک‌های چندمتغیره در داده‌های ترکیبی زمانی-مکانی است که روابط پیچیده بین متغیرها را به‌صورت همزمان و در طول زمان مدل‌سازی می‌کند.

در این پژوهش، تمرکز بر واکنش یک متغیر در سیستم نسبت به تغییرات متغیرهای دیگر از طریق تابع واکنش ضربه‌ای است؛ از این‌رو، تعیین ترتیب متغیرها در سیستم اهمیت زیادی دارد. متغیرهای برونزا معمولاً باید در ابتدای سیستم قرار گیرند. این روش برای مدل‌های پانلی پویا مناسب است و تضمین می‌کند که تخمین‌ها حتی در حضور متغیرهای وابسته با وقفه و رگرسیون‌های درونزا

سازگار و کارا باشند. توابع واکنش ضربه‌ای (*IRF*) برای بررسی اثرات یک شوک در یک متغیر بر سایر متغیرها در طول زمان استفاده می‌شوند و بینشی در مورد اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت ارائه می‌دهند. افزون بر این، تجزیه واریانس خطای پیش‌بینی (*FEVD*) برای ارزیابی سهم تغییرات هر متغیر که به شوک‌های سایر متغیرها در سیستم نسبت داده می‌شود، به کار گرفته می‌شود.

۴. برآورد مدل و تحلیل نتایج

بر اساس جدول (۲)، آمار توصیفی ارائه شده از مدل که شامل متغیرهای لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی (*LNPRISK*)، لگاریتم طبیعی ریسک اقتصادی (*LNRRISK*)، لگاریتم طبیعی مهاجرت (*LNIMM*) و لگاریتم طبیعی تولید ناخالص داخلی (*LNGDP*) را برای ۴ کشور ایران، سوریه، اردن و لبنان بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ را نشان می‌دهد، می‌توان چندین ویژگی کلیدی را مشاهده کرد.

میانگین *LNPRISK* برابر با ۴/۱۳ است که نشان دهنده میانگین ریسک سیاسی در طول دوره نمونه‌برداری است. این متغیر تنوع کمی را نشان می‌دهد، همان‌طور که انحراف معیار پایین ۰/۰۵ تأیید می‌کند و مقدار آن در محدوده ۴/۰۶ تا ۴/۲۷ قرار دارد.

LNRRISK دارای میانگین ۳/۵۶ است و مقادیر آن از حداقل ۳/۱۵ تا حداکثر ۳/۸۰ متغیر است. انحراف معیار ریسک اقتصادی (۰/۱۳) نشان می‌دهد که در محدوده‌ای نسبتاً نزدیک به میانگین خود نوسان دارد. برای *LNIMM*، میانگین برابر با ۱۳/۸۵ است و همان‌طور که انحراف معیار ۰/۶۴ نشان می‌دهد، مقادیر آن از ۱۲/۸۵ تا ۱۴/۹۱ متغیر است. در نهایت، *LNGDP* با میانگین ۸/۲۳ و انحراف معیار ۰/۶۷ نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی در این کشورها در محدوده‌ای نسبتاً مشخص نوسان دارد و انحراف از میانگین، به اندازه‌ای نیست که نشان‌دهنده تغییرات شدید باشد. این متغیر از حداقل ۶/۸۵ تا حداکثر ۹/۱۱ متغیر بوده و بیانگر سطح تولید ناخالص داخلی در کشورهای مورد مطالعه است.

جدول ۲: آمار توصیفی متغیرها

Table 2: Descriptive Statistics of Variables

لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	لگاریتم طبیعی شاخص ریسک اقتصادی	لگاریتم طبیعی مهاجرت	لگاریتم طبیعی تولید ناخالص داخلی	
میانگین	4.138976	3.567337	13.85785	8.230995
میانه	4.134013	3.595906	13.79883	8.432393
بیشترین	4.277823	3.804783	14.91729	9.117683
کمترین	4.066888	3.157	12.85512	6.858724
انحراف معیار	0.049879	0.137552	0.649999	0.672758
مشاهده	84	84	84	84

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۱-۴. علیت گرنجر

نتایج آزمون علیت گرنجر که در جدول (۳) آمده است، نشان می‌دهد که میان متغیرهای این پژوهش، ارتباط معنادار وجود دارد.

جدول ۳: نتایج آزمون علیت گرنجر

Table 3: Granger Causality Test Results

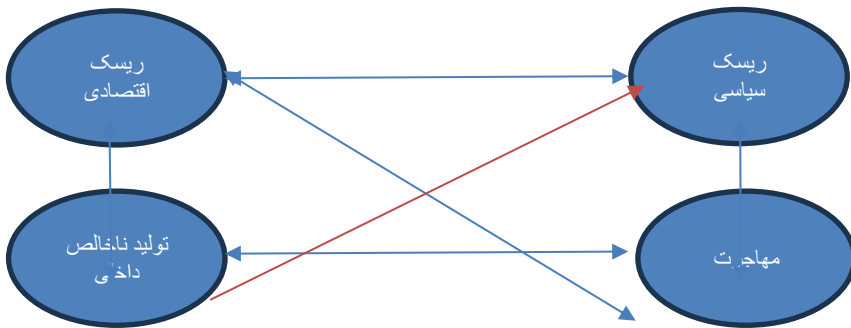
احتمال	درجه آزادی	آماره خی دو		
0	1	727.43	لگاریتم طبیعی شاخص ریسک اقتصادی	لگاریتم طبیعی مهاجرت
0	1	27.864	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	
0	1	405.464	لگاریتم طبیعی تولیدناخالص داخلی	
0	3	3474.843	تمام متغیرها	
0	1	248.352	لگاریتم طبیعی مهاجرت	لگاریتم طبیعی شاخص ریسک اقتصادی
0	1	30.453	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	
0	1	102.324	لگاریتم طبیعی تولیدناخالص داخلی	
0	3	343.467	تمام متغیرها	
0	1	39.35	لگاریتم طبیعی مهاجرت	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی
0	1	833.97	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	
0.011	1	6.515	لگاریتم طبیعی تولیدناخالص داخلی	
0	3	1027.173	تمام متغیرها	
0	1	41.906	لگاریتم طبیعی مهاجرت	لگاریتم طبیعی تولیدناخالص داخلی
0	1	187.085	لگاریتم طبیعی شاخص ریسک اقتصادی	
0.793	1	0.069	لگاریتم طبیعی ریسک سیاسی	
0	3	443.633	تمام متغیرها	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

طبق جدول (۳)، بررسی نتایج آزمون علیت گرنجر، نشان می‌دهد که رابطه معناداری میان مهاجرت، ریسک اقتصادی، ریسک سیاسی و تولید ناخالص داخلی وجود دارد. تغییرات در ریسک اقتصادی، ریسک سیاسی و تولید ناخالص داخلی، تأثیر قابل توجهی بر میزان مهاجرت دارند. این یافته‌ها، حاکی از آن است که شرایط اقتصادی و سیاسی، می‌توانند نقش مهمی در پیش‌بینی الگوهای مهاجرت ایفا کنند. به‌ویژه، افزایش ریسک اقتصادی و سیاسی، ممکن است منجر به تغییر در تصمیمات مهاجرتی افراد شود.

براساس نتایج آزمون گرنجر ارائه شده در جدول (۳)، مشخص شد که در کشورهای مورد مطالعه، علیت به صورت معنادار از شاخص‌های ریسک سیاسی و اقتصادی به نرخ مهاجرت برقرار است؛ به این معنا که افزایش در سطح ریسک‌های سیاسی (بی‌ثباتی داخلی و تنش‌های منطقه‌ای) و اقتصادی (رکود اقتصادی، بیکاری و کاهش رفاه)، به‌طور معناداری موجب افزایش نرخ مهاجرت شده است. به عبارت دیگر، ریسک‌های سیاسی و اقتصادی، نقش علی در تشدید جریان‌های مهاجرت ایفا کرده‌اند و مهاجرت، واکنشی به افزایش این ریسک‌ها بوده است.

نتایج آزمون نشان نمی‌دهد که مهاجرت به‌طور معناداری منجر به تغییر در ریسک‌های سیاسی یا اقتصادی شده باشد؛ بنابراین، جهت علیت عمدتاً از سمت ریسک‌ها به سوی مهاجرت برقرار است، نه برعکس. این یافته با مطالعات پیشین که نقش شرایط بحرانی اقتصادی و سیاسی را به‌عنوان محرک‌های اصلی مهاجرت در خاورمیانه تأیید کرده‌اند، همخوانی دارد (گاتمن و همکاران، ۲۰۲۴).

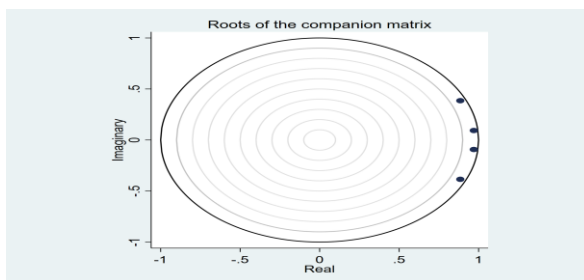

نمودار ۱: رابطه علی بین متغیرها

Figure 1: Causal Relationship Between Variables

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج جدول ۳، روابط علی میان متغیرها در شکل ۱ نمایش داده شده است. این نتایج نشان می‌دهد که تقریباً تمامی روابط علیت به صورت دوطرفه برقرار است؛ تنها استثناء مربوط به رابطه بین تولید ناخالص داخلی و ریسک سیاسی است، به‌طوری‌که علیت از تولید ناخالص داخلی به ریسک سیاسی، تأیید نشده است.

نمودار ۲: پایداری متغیرها

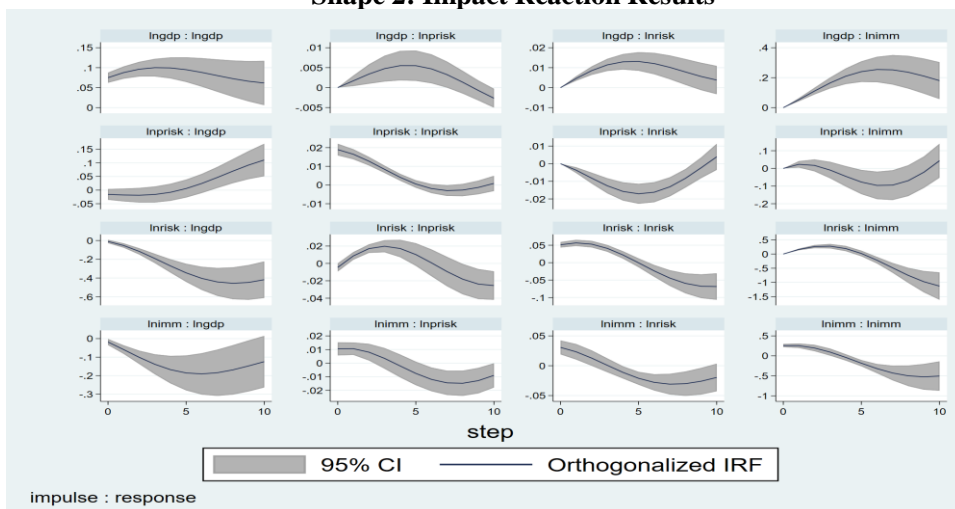
Figure 2: Stability of Variables

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار (۲) نشان می‌دهد که بر اساس آزمون پایداری متغیرها، برآوردهای انجام‌شده دارای ثبات هستند؛ به طوری که تمامی مقادیر ویژه در داخل دایره واحد قرار گرفته‌اند. توابع واکنش ضربه‌ای که در شکل (۲) نشان داده شده است، به عنوان ابزاری قدرتمند، اثر شوک وارده بر مدل را نمایش می‌دهند. در واقع، این توابع نحوه واکنش یک متغیر را نسبت به یک شوک مشخص در سیستم توصیف می‌کنند، در حالی که اثر سایر شوک‌ها نادیده گرفته می‌شود.

شکل ۲: نتایج واکنش ضربه‌ای

Shape 2: Impact Reaction Results

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل (۲) واکنش میزان مهاجرت در برابر شوک‌های ریسک‌های سیاسی، ریسک اقتصادی و تولید ناخالص داخلی طی ۱۰ دوره را نشان می‌دهد. در این نمودار، مشاهده می‌شود که با افزایش ریسک

اقتصادی که به منزله بدتر شدن شرایط اقتصادی کشورهای مورد مطالعه می‌باشد، میزان مهاجرت افزایش می‌یابد؛ زیرا زمانی که شرایط اقتصادی نامطلوب است، افراد ممکن است به دنبال کسب فرصت‌های بهتر در کشورهای دیگر باشند.

از سوی دیگر، مهاجرت می‌تواند بر ریسک اقتصادی تأثیر بگذارد. مهاجران می‌توانند نیروی کار و مهارت‌های جدید به اقتصاد اضافه کنند، اما همچنین می‌توانند فشارهایی بر منابع و زیرساخت‌های موجود در کشور مهاجرپذیر وارد کنند. در مورد ریسک سیاسی، با افزایش در میزان ریسک سیاسی و بدتر شدن شرایط سیاسی کشورهای مورد مطالعه، شاهد افزایش در میزان مهاجرت افراد جامعه هستیم؛ زیرا عواملی مانند ناپایداری سیاسی، نقض حقوق بشر، یا درگیری‌های داخلی می‌تواند افراد را به ترک کشور خود ترغیب کند، اما با گذشت ۳ دوره، با ادامه روند بدتر شدن ریسک سیاسی که نشان‌دهنده کاهش ثبات سیاسی و بدتر شدن شرایط سیاسی کشورهای مورد مطالعه می‌باشد، شاهد کاهش مهاجرت هستیم و پس از رسیدن به دوره هفت، این روند به سمت صفر حرکت می‌کند. این روند پیچیده در رابطه بین ریسک سیاسی و مهاجرت را می‌توان به چند دلیل توضیح داد:

۱. **اثر آستانه‌ای:** در ابتدا، افزایش ریسک سیاسی باعث افزایش مهاجرت می‌شود، اما پس از رسیدن به یک نقطه بحرانی، تأثیر آن کاهش می‌یابد که می‌تواند به دلیل محدودیت‌های عملی در مهاجرت یا تغییر در نگرش افراد باشد. برای مثال، محدودیت‌های مهاجرت به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان پاسخی به خطرات سیاسی فزاینده در نظر گرفته می‌شود. این محدودیت‌ها می‌تواند به شکل کنترل‌های مهاجرتی سخت‌گیرانه‌تر یا سیاست‌هایی باشد که رفت و آمد مردم را در سراسر مرزها محدود می‌کند. در برخی مناطق، بی‌ثباتی سیاسی و درگیری، منجر به افزایش کنترل‌ها و موانع مهاجرت می‌شود و به‌طور مؤثر، تعداد افرادی را که می‌توانند کشورهای خود را ترک کنند، مجمع جهانی اقتصاد کاهش می‌دهد (مکلنن، ۲۰۲۲).

۲. **کاهش منابع:** با تداوم شرایط نامساعد سیاسی، منابع مالی و اجتماعی لازم برای مهاجرت کاهش می‌یابد، که منجر به کاهش توانایی افراد برای مهاجرت می‌شود. در مناطقی که تحت تأثیر بی‌ثباتی سیاسی قرار گرفته‌اند، شرایط اقتصادی اغلب بدتر می‌شود که منجر به کاهش منابع مالی برای مهاجران بالقوه می‌شود. فقدان فرصت‌های اقتصادی و هزینه‌های بالای مهاجرت، می‌تواند مردم را در مکان فعلی خود به دام بیناندازد. این وضعیت با دسترسی محدود به خدمات مالی، که در مناطق بی‌ثبات سیاسی رایج است، تشدید می‌شود. در نتیجه، بسیاری از افراد، قادر به پرداخت هزینه‌های مرتبط با مهاجرت نیستند (مکلنن، ۲۰۲۲).

۳. تغییر در ترکیب جمعیتی: افرادی که توانایی و تمایل بیشتری به مهاجرت داشته‌اند، ممکن است در مراحل اولیه، مهاجرت کرده باشند، در نتیجه، جمعیت باقی‌مانده، کمتر مستعد مهاجرت است. همان‌طور که زارکوا و همکاران (۲۰۱۶)، در مطالعه‌ای، به بررسی مهاجرت و تغییرات ترکیب جمعیتی پرداختند و نتایج نشان می‌دهد که مهاجران اولیه، غالباً شامل افرادی هستند که از لحاظ اقتصادی در موقعیت بهتری برای جابجایی قرار دارند. این امر می‌تواند منجر به تمرکز افراد با شرایط اقتصادی ناکافی برای پرداخت هزینه‌های مهاجرت، در جمعیت باقی‌مانده شود، که به‌طور بالقوه، می‌تواند نابرابری‌های اقتصادی را تشدید کند. این پدیده، که در ادبیات مهاجرت به‌عنوان "انتخاب مثبت" شناخته می‌شود، می‌تواند پیامدهای قابل توجهی برای ساختار اجتماعی-اقتصادی جوامع مبدأ داشته باشد و بر پویایی‌های بلندمدت مهاجرت تأثیر بگذارد.

همچنین، نمودار نشان می‌دهد که شوک افزایش تولید ناخالص داخلی، باعث افزایش میزان مهاجرت به میزان ۲۵ درصد می‌شود. افزایش در تولید ناخالص داخلی تا دوره ۵، باعث بهبود ریسک سیاسی و اقتصادی شده است و با گذشت ده دوره، به سمت صفر حرکت می‌کند.

۲-۴. تحلیل کیفی الگوهای مهاجرت در کشورهای منتخب

بررسی کیفی الگوهای مهاجرت در ایران، سوریه، لبنان و اردن نشان می‌دهد که بحران‌های ساختاری و اجتماعی، تأثیرات قابل توجهی فراتر از شاخص‌های اقتصادی رسمی بر روند مهاجرت داشته‌اند. شرایط منحصر به فرد هر کشور، که تحت تأثیر ناآرامی‌های سیاسی و اقتصادی شکل گرفته، دلایل قانع‌کننده‌ای برای تصمیم افراد به مهاجرت ایجاد کرده است. این تحلیل، ماهیت چندوجهی عوامل مهاجرت را برجسته می‌کند که در ادامه، به تفکیک هر کشور بررسی می‌شود:

- **تحریم‌های اقتصادی و مهاجرت در ایران:** تحریم‌های اقتصادی اعمال شده از سال ۲۰۱۰ منجر به بحران‌های عمیق اقتصادی، کاهش ارزش ریال، تورم فزاینده و بیکاری گسترده و باعث افزایش چشمگیر مهاجرت نخبگان و نیروهای کار ماهر شده است که در جستجوی فرصت‌های بهتر اقتصادی، به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند (گاتمن و همکاران، ۲۰۲۴). افزون بر این، محدودیت‌های شدید در مبادلات مالی و تجاری بین‌المللی، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی، و کاهش امنیت شغلی نیز از جمله عواملی هستند که احساس بی‌ثباتی و ناامیدی نسبت به آینده را در میان قشر تحصیل کرده تقویت کرده‌اند. تضعیف کیفیت خدمات عمومی، کاهش دسترسی به منابع علمی و فناوری، و محدودیت در تعاملات آکادمیک بین‌المللی نیز از جمله عواملی هستند که به‌ویژه در میان دانشجویان و پژوهشگران دانشگاهی، انگیزه مهاجرت را افزایش داده‌اند. در مجموع، ترکیب فشارهای اقتصادی ساختاری با محدودیت‌های اجتماعی و سیاسی، موجب شده تا مهاجرت در ایران نه‌تنها یک انتخاب اقتصادی، بلکه نوعی راهبرد بقا و تحقق اهداف فردی تلقی شود.

- **مهاجرت اجباری در سوریه: جنگ داخلی در سوریه، زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی سوریه را به شدت ویران کرده و میلیون‌ها نفر را آواره ساخته است.** بخش عمده‌ای از مهاجرت سوریه‌ها، مهاجرت اجباری با انگیزه‌های بشردوستانه برای فرار از خشونت، ناامنی و شرایط نامساعد زندگی بوده است (غوش، ۲۰۱۳). پیامدهای جنگ داخلی سوریه، تنها به ویرانی زیرساخت‌ها و آوارگی گسترده محدود نشده است، بلکه ساختارهای اجتماعی و اقتصادی این کشور را نیز به شدت مضمحل کرده است. نابودی مراکز آموزشی، بهداشتی و خدماتی، فروپاشی بازار کار و کاهش شدید فرصت‌های شغلی، میلیون‌ها نفر را در معرض فقر و ناامنی قرار داده است. علاوه بر این، ناامنی فراگیر و تهدیدهای مداوم علیه جان غیرنظامیان، به‌ویژه زنان و کودکان، موجب شده، مهاجرت نه یک انتخاب، بلکه یک ضرورت برای بقا باشد. بسیاری از خانواده‌ها به دلیل از دست دادن سرپرست یا منابع معیشتی، ناگزیر به ترک خانه و کاشانه خود شده‌اند و اغلب در شرایط دشوار اردوگاه‌های پناهندگان یا در کشورهای همسایه با چالش‌های جدی چون تبعیض، نبود فرصت‌های شغلی و محدودیت دسترسی به خدمات اساسی مواجه‌اند. این شرایط، نشان‌دهنده ابعاد چندلایه بحران مهاجرت سوریه و ضرورت توجه به عوامل اجتماعی، انسانی و روانی در کنار عوامل کمی و آماری است.
- **بحران اقتصادی و مهاجرت در لبنان: فروپاشی مالی لبنان که با انفجار بندر بیروت در سال ۲۰۲۰ تشدید شد، موج جدیدی از مهاجرت را به‌ویژه در میان جوانان تحصیل کرده و نیروهای ماهر برانگیخت.** کاهش چشمگیر فرصت‌های اقتصادی و بی‌ثباتی سیاسی، تمایل به مهاجرت را به شدت افزایش داده است (مارتین، ۲۰۰۹). بحران اقتصادی لبنان، نه تنها موجب کاهش ارزش پول ملی و افزایش تورم شد، بلکه به فروپاشی نظام بانکی و کاهش شدید اعتماد عمومی به نهادهای مالی و دولتی انجامید. این وضعیت، همراه با بی‌ثباتی سیاسی و ناکارآمدی دولت در مدیریت بحران، باعث شد بسیاری از شهروندان، به‌ویژه جوانان و نیروهای متخصص، آینده‌ای روشن برای خود در کشور متصور نباشند. انفجار بندر بیروت در سال ۲۰۲۰ نیز به‌عنوان نماد اوج ناکارآمدی و فساد ساختاری، امید به بهبود اوضاع را بیش از پیش تضعیف کرد. در نتیجه، بسیاری از خانواده‌ها و افراد تحصیل کرده برای دستیابی به امنیت شغلی، کیفیت بهتر زندگی و ثبات اجتماعی، مهاجرت را تنها راه حل ممکن دانستند. این موج مهاجرت، علاوه بر تأثیرات منفی بر سرمایه انسانی کشور، چالش‌های جدیدی را نیز برای جوامع مقصد ایجاد کرده است که نیازمند سیاست‌گذاری‌های دقیق و حمایت‌های بین‌المللی است.
- **بار پناهندگان در اردن: با وجود ثبات نسبی سیاسی، اردن به دلیل میزبانی تعداد زیادی از پناهندگان سوریه با فشار قابل توجه بر منابع اقتصادی، آموزشی و بهداشتی خود مواجه**

شده است. این فشار مضاعف، هم مهاجرت داخلی (حرکت به شهرهای بزرگ) و هم مهاجرت بین‌المللی را در این کشور تحت تأثیر قرار داده است. علاوه بر این، ورود گسترده پناهندگان سوری به اردن، ساختار جمعیتی و بازار کار این کشور را دستخوش تغییرات قابل توجهی کرده است. افزایش تقاضا برای خدمات عمومی، به‌ویژه در حوزه‌های آموزش و بهداشت، فشار مضاعفی بر دولت و زیرساخت‌های شهری وارد آورده است. این وضعیت، موجب رقابت بیشتر میان جمعیت بومی و پناهندگان بر سر فرصت‌های شغلی و منابع محدود شده و در برخی موارد، نارضایتی‌های اجتماعی و اقتصادی را تشدید کرده است. همچنین، تمرکز جمعیت پناهندگان در مناطق شهری، به‌ویژه در امان و اردب، الگوهای مهاجرت داخلی را نیز تغییر داده و موجب افزایش مهاجرت روستا به شهر در داخل اردن شده است. این تحولات، نه تنها سیاست‌های مهاجرتی و حمایتی دولت را تحت تأثیر قرار داده، بلکه چالش‌های جدیدی را در زمینه ادغام اجتماعی و اقتصادی پناهندگان و ساکنان بومی ایجاد کرده است.

- در حالی که شاخص‌های اقتصادی، ابزار ارزشمندی برای تحلیل الگوهای مهاجرت هستند، این تحلیل کیفی نشان می‌دهد که بحران‌های ساختاری و عوامل اجتماعی-سیاسی، تصویری پیچیده‌تر و عمیق‌تر از محرک‌های مهاجرت در کشورهای منتخب ارائه می‌دهند.

نتایج این مطالعه، با یافته‌های بیشتر پژوهش‌های پیشین هماهنگ است و آن‌ها را تأیید می‌کند. به‌طور خاص، مشاهده شد که افزایش ریسک‌های سیاسی و اقتصادی، نقش مهمی در تشدید مهاجرت ایفا می‌کند، که این نتیجه با مطالعات آچیلی (۲۰۱۵) درباره مهاجرت اجباری سوری‌ها و پژوهش مارتین (۲۰۰۹) درباره تأثیر بحران‌های اقتصادی بر مهاجرت در کشورهای در حال توسعه، مطابقت دارد.

تعامل بین خطرات سیاسی و اقتصادی، به‌طور قابل توجهی بر الگوهای مهاجرت تأثیر می‌گذارد. با افزایش بی‌ثباتی سیاسی و عدم اطمینان اقتصادی، افراد اغلب به دنبال محیط‌های پایدارتری هستند که این امر، موجب افزایش مهاجرت می‌شود. این پدیده، چندوجهی است و شامل عوامل مختلفی نظیر ریسک سیاسی و اقتصادی می‌شود. بی‌ثباتی سیاسی، از جمله درگیری‌ها یا حکمرانی اقتدارگرا، افراد را به سمت مهاجرت برای جستجوی امنیت و ثبات سوق می‌دهد (زایتسف و همکاران، ۲۰۲۳)، در حالی که رکود اقتصادی و سیاست‌های ناکارآمد اقتصادی، افراد را به مهاجرت اقتصادی تشویق می‌کند. همچنین، در حالی که مهاجرت می‌تواند کمبود نیروی کار در کشورهای میزبان را جبران کند و رشد اقتصادی را تسریع بخشد، ممکن است برای کشورهای مبدأ، منجر به کاهش تولید ناخالص داخلی و افزایش نابرابری شود (مولسکا، ۲۰۲۱).

در مجموع، یافته‌های این پژوهش، ضمن تقویت شواهد موجود، بر اهمیت تعامل همزمان سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی و مهاجرتی برای دستیابی به ثبات اقتصادی و اجتماعی پایدار در کشورهای در حال توسعه تأکید می‌کند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل‌ها نشان می‌دهد که افزایش ریسک‌های اقتصادی و سیاسی، موجب افزایش مهاجرت می‌شود. در مقابل، رشد تولید ناخالص داخلی، می‌تواند این اثر را تعدیل کند. بنابراین، ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی، اهمیت زیادی در مدیریت جریان‌های مهاجرتی دارد. سیاست‌گذاران باید با کاهش ریسک‌های اقتصادی و سیاسی، بستر مناسبی برای کنترل مهاجرت و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی فراهم کنند.

همچنین، تأثیر معنادار مهاجرت بر ریسک‌های اقتصادی، نشان می‌دهد که جابه‌جایی جمعیت، می‌تواند شاخص‌های کلان اقتصادی مانند نرخ اشتغال، مصرف و سرمایه‌گذاری را تحت تأثیر قرار دهد. در نتیجه، سیاست‌های هوشمندانه مهاجرتی، می‌توانند نقش مهمی در کاهش ریسک‌های اقتصادی و ارتقاء رشد ایفا کنند.

از سوی دیگر، ریسک‌های اقتصادی و سیاسی، اثر مستقیمی بر تولید ناخالص داخلی دارند. این موضوع، اهمیت مدیریت این ریسک‌ها را در طراحی سیاست‌های اقتصادی افزایش می‌دهد. کاهش این ریسک‌ها، می‌تواند زمینه رشد پایدار اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی را فراهم کند.

نتایج تحلیل علیت گرنجر، نشان می‌دهد که بین میزان مهاجرت، ریسک‌های اقتصادی و سیاسی و تولید ناخالص داخلی، ارتباط معناداری وجود دارد. این یافته‌ها، حاکی از آن است که تغییر در این متغیرها، می‌تواند به‌طور متقابل بر یکدیگر اثر بگذارد و پیامدهای مهمی برای سیاست‌گذاری اقتصادی و اجتماعی داشته باشد.

در مجموع، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی، باید به‌طور همزمان بر دو محور اساسی متمرکز شوند: نخست، کاهش ریسک‌های اقتصادی و سیاسی؛ دوم، مدیریت مؤثر مهاجرت. این رویکرد، می‌تواند تأثیرات مثبت متقابلی بر رشد اقتصادی، ثبات سیاسی و پایداری اجتماعی در کشورهای در حال توسعه داشته باشد.

۵-۱. محدودیت‌های تحقیق

این مطالعه همانند سایر پژوهش‌های تجربی، با محدودیت‌هایی همراه است. نخست، به دلیل تأخیر در انتشار داده‌های مهاجرتی و شاخص‌های ریسک از منابع معتبر بین‌المللی، بازه زمانی تحلیل صرفاً تا سال ۲۰۲۰ محدود شده است. به‌روزرسانی این داده‌ها پس از دسترسی به آمار جدید، در برنامه آتی پژوهش قرار دارد؛ دوم، هرچند کشورهای ایران، سوریه، لبنان و اردن به‌عنوان نمونه‌های مهم منطقه خاورمیانه انتخاب شده‌اند، اما به دلیل تفاوت‌های ساختاری، فرهنگی و اقتصادی میان آن‌ها، نتایج این مطالعه، الزاماً قابل تعمیم به کل منطقه نیست؛ سوم، مدل کمی به‌کاررفته در تحقیق، با

وجود توانایی در تحلیل روابط علی و همبستگی، قادر به پوشش کامل ابعاد پیچیده اجتماعی، روانی و فرهنگی مؤثر بر مهاجرت نیست.

همچنین، با وجود تمرکز اصلی پژوهش بر متغیرهای کلان اقتصادی و سیاسی، متغیرهایی مانند ادراک فردی، تبلیغات رسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی، و سیاست‌های خارجی نیز می‌توانند تأثیر معناداری بر تصمیم به مهاجرت داشته باشند. با این حال، نبود داده‌های کمی معتبر برای این متغیرها در چهار کشور مورد بررسی، امکان گنجاندن آن‌ها در مدل آماری را فراهم نکرد. این عوامل در تحلیل‌های کیفی مقاله، مورد اشاره قرار گرفته‌اند؛ با این وجود، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آینده، متغیرهایی نظیر نفوذ رسانه‌ها، کمپین‌های تبلیغاتی، نگرش عمومی و جهت‌گیری سیاست خارجی کشورها، به صورت مستقل و ترکیبی مورد بررسی قرار گیرند.

در نهایت، تحولات سیاسی و اقتصادی پرشتاب در منطقه - به‌ویژه در کشورهایی مانند سوریه و لبنان - ممکن است الگوهای مهاجرت را در بازه‌های زمانی کوتاه تغییر دهد. این امر، لزوم به‌روزرسانی مداوم داده‌ها و استفاده از روش‌های ترکیبی و انعطاف‌پذیر را در پژوهش‌های آتی ایجاب می‌کند. لازم به ذکر است که مدل PVAR، به دلیل ساختار خاص و افزایش نمایی تعداد پارامترها با هر متغیر جدید، امکان استفاده از تعداد زیادی متغیر را ندارد؛ چرا که این امر، منجر به کاهش درجه آزادی و ناپایداری برآوردها می‌شود. لذا انتخاب متغیرها ناگزیر محدود به شاخص‌های کلیدی و دارای داده‌های معتبر بوده است.

سپاسگزاری: موردی وجود ندارد.

تأییدیه‌های اخلاقی: موردی وجود ندارد.

تعارض منافع: تعارض منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

سهم نویسندگان در مقاله: بر اساس جدول شمار ۲ آیین نامه ارتقاء مرتبه اعضای هیات علمی دانشگاه ها - نحوه ی محاسبه سهم پدیدآورندگان فعالیت های پژوهشی مشترک.

منابع مالی / حمایت‌ها: موردی وجود ندارد.

References

- Abdou, L. H. (2021). 'Push or pull'? Framing immigration in times of crisis in the European Union and the United States. In *Crisis and Politicisation* (pp. 34-49). Routledge.
- Acik, A. C., Trott, P., & Cinar, E. (2022). Risk governance approach to migration: A viable alternative to precautionary management. *Journal of Risk Research*, 25(4), 468-487.
- Allen, W. L., Ruiz, I., & Vargas-Silva, C. (2024). Policy preferences in response to large forced migration inflows. *World Development*, 174, 106462.
- Baláz, V., & Valuš, L. (2020). Migration, risk tolerance and life satisfaction: Evidence from a large-scale survey. *Journal of Risk Research*, 23(12), 1603-1619.
- Balduzzi, P., Brancati, E., Brianti, M., & Schiantarelli, F. (2023). Political risk, Populism and the economy. *The Economic Journal*, 133(653), 1677-1704.
- Barker, N., Davis, C. A., López-Peña, P., Mitchell, H., Mobarak, A. M., Naguib, K., ..., & Vernot, C. (2023). Migration and resilience during a global crisis. *European Economic Review*, 158, 104524.
- Becker, C. M., Musabek, E. N., Seitenova, A. G. S., & Urzhumova, D. S. (2005). The migration response to economic shock: Lessons from Kazakhstan. *Journal of Comparative Economics*, 33(1), 107-132.
- Bermudez, A., & Oso, L. (2020). Recent trends in intra-EU mobilities: The articulation between migration, social protection, gender and citizenship systems. *Ethnic and Racial Studies*, 43(14), 2513-2530.
- Beyond economic migration. (2022). In *New York University Press eBooks*. <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479818570.001.0001>
- Bocquého, G., Deschamps, M., Helstroffer, J., Jacob, J., & Joxhe, M. (2023). Modelling refugee migration under cognitive biases: Experimental evidence and policy. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 103, 101969.
- Cham, O. N., & Adam, I. (2023). The politicization and framing of migration in West Africa: Transition to democracy as a game changer?. *Territory, Politics, Governance*, 11(4), 638-657.
- Chang, Y. H., & Huang, M. H. (2023). Analysis of factors affecting scientific migration move and distance by academic age, migrant type, and country: Migrant researchers in the field of business and management. *Journal of Informetrics*, 17(1), 101371.
- Conduah, A. (2023). Migration and social networks. *Alternation*, 41. <https://doi.org/10.29086/2519-5476/2023/sp41a14>
- Davis, M. A., Fisher, J. D., & Veracierta, M. (2021). Migration and urban economic dynamics. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 133, 104234.
- Dekker, R., & Engbersen, G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks-a Journal of Transnational Affairs*, 64(4), 401-418. <https://doi.org/10.1111/GLOB.12040>

- Dibeh, G., Fakh, A., & Marrouch, W. (2017). Decision to emigrate amongst the youth in Lebanon. *Labor: Demographics & Economics of the Family eJournal*.
<https://doi.org/10.1111/IMIG.12347>.
- Dieppe, A., Legrand, R., & Van Roye, B. (2016). The BEAR toolbox.
- Domingo, A. (2015). Migration as a global risk: The world economic forum and neoliberal discourse on demography. *Quetelet Journal*, 3(1), 97-117.
- Doraï, K. (2018). Conflict and migration in the Middle East: Syrian refugees in Jordan and Lebanon. 113-126. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01859269>
- Doraï, K., & Amer, I. (2023). Chapter 9: Lebanese migration policy since 2011 and its role in the Syrian refugee movement. In *Migration Patterns Across the Mediterranean*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Apr 26, 2025, from
<https://doi.org/10.4337/9781800887350.00018>
- Doraï, K., & Amer, I. (2023). Lebanese migration policy since 2011 and its role in the Syrian refugee movement. In *Edward Elgar Publishing eBooks* (pp. 161-178).
<https://doi.org/10.4337/9781800887350.00018>
- Doraï, K., & Roussel, C. (2015). Crises des etats au Moyen-Orient. Conflits, circulations et migrations forcées. 113-124. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01529347>
- Dylong, P., & Uebelmesser, S. (2024). Biased beliefs about immigration and economic concerns: Evidence from representative experiments. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 217, 453-482.
- Fink, S. (2024). Party politics and the shaping of migration policy in the Council of Ministers. *European Policy Analysis*.
- Geddes, A., & Pettrachin, A. (2020). Italian migration policy and politics: Exacerbating paradoxes. *Contemporary Italian Politics*, 12(2), 227-242.
- Ghosh, B. (2013). *Effects of Changes in the Migration Pattern: Discerning Perils and Pitfalls* (pp. 107-162). Palgrave Macmillan, London.
https://doi.org/10.1057/9781137291301_5
- Góis, P., & Marques, J. C. (2021). Portuguese intra-EU migration. The dynamics of an ongoing migration process. In *New Trends in Intra-European Union Mobilities* (pp. 39-59). Routledge.
- Grebeniyk, A., Aleshkovski, I., & Maksimova, A. (2021). The impact of labor migration on human capital development. *Migraciones Internacionales*, 12, 0.
<https://doi.org/10.33679/rmi.v1i1.2190>
- Gutmann, J., Langer, P., & Neuenkirch, M. (2024). International Sanctions and Emigration. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4696410>
- Hall, K., Phillimore, J., Grzymala-Kazłowska, A., Vershinina, N., Ögtem-Young, Ö., & Harris, C. (2022). Migration uncertainty in the context of Brexit:

- Resource conservation tactics. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(1), 173-191.
- Han, Q., Kumar, R., & Kumar, A. (2024). Climate change and human migration: Perspectives for environmentally sustainable societies. *Journal of Geochemical Exploration*, 256, 107352.
- Hatton, T. J. (2014). The economics of international migration: A short history of the debate. *Labour Economics*, 30, 43-50.
- Jäger, P., Beyer, K., & Claassen, K. (2022). Obesity in the context of migration and socio-economic risk factors-a multivariate epidemiologic analysis. *Annals of Epidemiology*, 76, 108-113.
- Joppke, a. (2024). From asylum to labour: Track change in German migration policy. *West European Politics*, 47(4), 813-839.
- Joppke, b. (2024). Neoliberal nationalism and immigration policy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-20.
- Kayran, E. N. (2022). Labour market institutions and immigration policy attitudes: The moderated impact of economic vulnerability. *Nations and Nationalism*, 28(3), 1097-1116.
- Khedr, M., & Odote, P. (2024). Iran's foreign policy on security in the Middle East and North Africa (MENA) and its impact on Egypt's stability. *The International Journal of Humanities & Social Studies*.
<https://doi.org/10.24940/theijhss/2024/v12/i5/hs2405-010>.
- Koubi, V., Spilker, G., Schaffer, L., & Böhmelt, T. (2016). The role of environmental perceptions in migration decision-making: Evidence from both migrants and non-migrants in five developing countries. *Population and Environment*, 38, 134-163.
<https://doi.org/10.1007/S11111-016-0258-7>
- Laaker, D. (2024). Economic shocks and the development of immigration attitudes. *British Journal of Political Science*, 54(1), 220-240.
- Lebanon's economic issues will remain unaddressed. (2024). Emerald Expert Briefings.
<https://doi.org/10.1108/oxan-es288506>
- Macdonald, D., & Cornacchione, T. (2023). Political trust and support for immigration in the European mass public. *Political Behavior*, 45(2), 491-510.
- Martin, P. L. (2009). Recession and migration: A new era for labor migration?. *International Migration Review*, 43(3), 671-691
<https://doi.org/10.1111/J.1747-7379.2009.00781.X>
- McLennan, M. (2022). The Global Risks Report 2022. 17th. edition. Cologny, Switzerland: World Economic Forum.
- Mulka, O. (2021). Міграційні ризики та загрози стабільного розвитку національної економіки як стратегічні об'єкти політики регулювання. *Economic Analysis*, 31(2), 34-43.
<https://doi.org/10.35774/ECONA2021.02.034>

- Pan, X., & Sun, C. (2024). Internal migration, remittances and economic development. *Journal of International Economics*, 147, 103845.
- Pastore, F. (2023). The problematic decentring of migration policy studies. *Territory, Politics, Governance*, 11(4), 770-775.
- Polacko, M., Graefe, P., & Kiss, S. (2024). Subjective economic insecurity and attitudes toward immigration and feminists among voters on the Right in Canada. *Social Science Quarterly*.
- Poole, A. (2022). Migration as conflict risk-management: Testing the new economics of labour migration as a framework for understanding refugee decision-making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(15), 3725-3742.
- Poot, J., Alimi, O., Cameron, M. P., & Maré, D. C. (2016). The gravity model of migration: The successful comeback of an ageing superstar in regional science.
- Prati, G., Cazarro, I., & Hazra, S. (2022). Gender dimensions of the migration, sustainability and care nexus: The case study of the Mahanadi delta, India. *Current Research in Environmental Sustainability*, 4, 100104.
- Rezaei, Maryam, Sadeghi, Rasul. (2021). The Desire for Migration: The Inclination of Iranians to Migrate and Its Determining Factors. *Contemporary Sociological Research (Scientific-Research)*, 10(18), 35-62.
doi: 10.22084/csr.2021.21216.1772. [In Persian]
- Romina, Ibrahim, Alavi Shushtari, Sayyida Zahra, Hafezniya. (2020). Political reflections of international migrations from the Middle East to Europe. *International Journal of Geopolitics*, 16(59), 29-51. [In Persian]
- Sari, Ö., & Meydan Uygur, S. (2024). A research on the relationship between tourism and migration. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(1), 523-540.
- Sarkin, J. J., & Capazorio, R. C. (2022). The Syrian conflict as a test case for the limits of the international community and international law: Global politics and state sovereignty versus human rights protection. *Human Rights Quarterly*, 44(3), 476-513.
<https://doi.org/10.1353/hrq.2022.0024>
- Smets, K., Leurs, K., Georgiou, M., Witteborn, S., & Gajjala, R. (2020). *The SAGE Handbook of Media and Migration*. SAGE Publications Ltd.
<https://doi.org/10.4135/9781526476982>
- Talleraas, C. (2024). The politics of migration policy implementation in Ghana. *Governance*.
- Tarashev, A. A., Agarkov, G. A., Rovenskaya, E. A., & Cao, G. Y. (2019, December). Dynamic modeling of age-structured migration flows. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2186, No. 1). AIP Publishing.
- Wang, K., Wang, Y., & Chang, C. (2020). The impact of air quality on population migration. 15, 23-32.
<https://doi.org/10.35784/PE.2020.2.03>

- Zaiceva, A., & Zimmermann, K. F. (2016). Migration and the demographic shift. In *Handbook of the Economics of Population Aging* (Vol. 1, pp. 119-177). North-Holland.
- Zaitsev, A., Rodionov, D. G., Khudaykulov, S., Tuxliev, B., Stetsyunic, Y., Konnikov, E., & Dmitriev, N. (2023). Modeling the impact of the quality of the political and economic environment on population migration. 139-156. <https://doi.org/10.1145/3644713.3644732>
- Zharkov, V. P., Malakhov, V., Simon, M., & Letnyakov, D. (2016). The phenomenon of global migration: Political and economic aspect. *Research Papers in Economics*. <https://econpapers.repec.org/RePEc:rnp:wpaper:16611>